

Province of the
EASTERN CAPE
EDUCATION

**NATIONAL
SENIOR CERTIFICATE**

KERETE YA 12

LWEETSE 2010

**SESOTHO PUO YA LAPENG
PAMPIRI YA PELE**

**NAKO: 2 DIHORA
MATSHWAO: 70**

Pampiri e, e na le maqephe a 10.

DITAELO HO MOHLAHLABUWA

1. Pampiri ena e arotswe dikarolo tse tharo, e leng:

KAROLO YA A:	Tekokutlwisiso	(30)
KAROLO YA B:	Kgutsufatso	(10)
KAROLO YA C:	Thutapuo le tshebediso ya puo	(30)
2. Bala ditaelo TSOHLE ka hloko.
3. Araba dipotso TSOHLE.
4. Qala karolo e nngwe le e nngwe leqepheng le letjha.
5. Seha mola qetellong ya karolo e nngwe le e nngwe.
6. Nomora dikarabo tsa hao jwalo feela ka ha dipotso di nomorilwe pampiring ya dipotso.
7. Tlola mola dipakeng tsa dikarabo tsa hao.
8. Ngola ka mongolo o makgethe mme o balehang.
9. Tsepamisa maikutlo haholo mopeletong le popong ya dipolelo tse nepahetseng.
10. Dipotso tsohle di arajwe ka Sesotho.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO

POTSO YA 1

Potsong ena o nehlwe mefuta e mmedi ya ditema. Bala tema e nngwe le e nngwe ka hloko o nto araba dipotso tsohle tse hlahang tlasa yona.

TEMA YA 1

Bala tema ena e latelang mme ha o qetile o arabe dipotso tse e latelang.

Ho motho ya tswang sekolong a sa etse mosebetsi wa hempe e tshweu, e ne e se morutehi. Le ka ho banana ho ne ho le jwalo feela. Motho wa bona, o ne a tshwanetse e be titjhere kapa mooki. Ha a kgutla moo, o se a phahame haholo, a bile a nyatsa bashanyana ba motse oo a rutang ho wona. Le bona bahlankana bao, ba se ba mo tshaba, le ho mmuisa ba a tshaba. Ka baka leo, hara mesuwetsana ho ile ha ata mafetwa. Lebaka le leng e ne e le melao eo ba sebetsang ka tlasa yona, e qosang boitshwaro bo bottle hara batho. Ha mosuwetsana a ka wa, o se a lelekellwa ruri mosebetsing. Batswadi ba bangata ba ne ba nena ho romela baradi ba bona sekolong se phahameng, ho ithutela botitjhere ka mabaka ao. Morero wa Modimo ka ngwana wa mosetsana e ne e le ho nyalwa feela, a ekeletse morena setjhaba.

Taba ena e ile ya beha mesuwetsana ka mosing ha e bapiswa le baoki. Baoki ba ne ba ya setswetse, ebe ba boela mosebetsing hape. Ha ele mosuwetsana eo wa batho, ya madimabe o se a tla tla jwalo a emetse titjhere, moruti kapa lepolesa le mohlolohadi, hore ba tlo mo phutha. Dikgomo tsa bohadi ba hae le tsona di se di wele, ha di sa lekana le tsa kgarebe e tswelle le emeng.

O ile Moitheri, mme a fihla a amohelwa sekolong se phahameng sa Lekgalong. E ne e le sekolo se tlasa kereke, mme baokamedi ba sona e le baruti ba lentswe la Modimo. Ho se jwalo sekolong, boitshwaro bo a etselletswa. Ha morutwana a sa batle ho ya kerekeng ka tsatsi le leng, a ka nna a kenngwa tseleng. Ha a ka etsa sebe sa nama kapa a nwa jwala, le ha a sa tahwa, thuto e mo feletse. Ho ne ho kgantshwa polelo e reng, "Tsamo tlama thoto ya hao, o tswa le terene ya pele e tsamayang!" Mantswe ana a ne a hloilwe hampe ke thaka e ntjha dikolong tseo. Ha ba entse phoso, ba ne ba a lebella.

Sekolo se lokela ho ba le melao e se busang, le e se tsamaisang, empa molao o entswe ke batho, ha se wona o entseng batho. Motho ya sebedisang molao ka toka, o a hlompheha. Tsela eo molao o sebediswang bathong ka yona ke yona e lokisang maikutlo a batho, ho o tlola kapa ho o hlompheha. Melao ha e ye ka tshobotsi. Hanghang ha ba buswang ka molao ba belaela, hore taelo ya molao e a etselletswa, ba hana ho ikobela molao oo. Ka baka leo, bohle ba tshwereng molao matsohong a bona, ba tshwanetse ho hlokomela tsela eo ba o sebedisang ka yona. Molao o mamela mabaka, le ha motho a shwele, a bolailwe.

Ke boithetso le boikaketsi ho hloma eka bohle ba romelwang sekolong se phahameng, ke bashanyana le banana ba qalang ho bona bophelo. Ba bangata jwalo ka Moitheri, ba fihla moo ba se ba senyehile, ba tsuba, ba nwa, ba etsa dintho tse fahlang mahlo a batho ba ba tadimileng, kapa ba behilweng ho ba disa. Baeka ba fihla ba patile hlooho jwalo ka kgudu, empa ha mmela o ntse o puta, ba itliahise.

[E qotsitswe le ho hlophiswa botjha ho tswa bukeng ya Hosetsebe ke lebote, R.J.R. Masiea, 1995: 31-32.]

DIPOTSO:

- 1.1 Ke mesebetsi efe e **mmedi** e amahanngwang le hempe e tshweu? (2)
- 1.2 Motho ho ne ho thwe o se a phahame ha a tswa kae? (1)
- 1.3 Motho eo ho buuwang ka yena mona ya bitswang ka morutehi , ke morwetsana kapa mohlankana? Tshehetsa karabo ya hao ka lebaka. (3)
- 1.4 Se neng se etsa mesuwetsana ebe mafetwa ke sefe? (2)
- 1.5 Hlalosa ho se tshwane ho neng ho le teng maemong a mesebetsi pakeng tsa mosuwetsana le mooki? (2)
- 1.6 Sekolo seo Moitheri a neng a se kena se ne se le tsamaisong ya mang? (1)
- 1.7 Ke ntho efe e neng eka etsa hore morutwana a lelekwe sekolong seo Moitheri a neng a kena ho sona? (1)
- 1.8 Moitheri o fihlile sekolong se phahameng e le ngwana ya jwang? Tiisa karabo ya hao ka ditaba tse tswang temeng. (3)
- 1.9 Qotsa mohlala wa polelo eo ho yona ho sebedisitsweng tshwantshanyo/ papiso temeng? (1)
- 1.10 **HLALOSA:**
- 1.10.1 Baoki ba ya setswetse. (1)
- 1.10.2 Ha mosuwetsana a ka wa. (1)
- 1.10.3 Kgarebe e tswela le emeng. (1)
- 1.10.4 Moloi ha a mele ditshiba. (1)

[20]

TEMA YA 2

Boha le ho bala papatso ena, ebe o araba dipotso tse e latelang.

PAPATSO

LATSWA TATSO E DUTLISANG MATHE YA MAGEU NUMBER 1 !!

Mageu number 1 a na le tatso ya monokotshwai, ke ona a tla o tsosa molota lehlabuleng lena. Sejo sena se potlakang se phepo, se shebahala hantle haholo ka dikhateboto tseo tsa mebala e fapaneng. Qamaka mageu number 1 a latswehang ka tatso tse kang ya *banana*, *cream* le *strawberry* lebenkeleng la heno. A fumaneha ka ditekanyetso tsa 500 ml le 1-litre. A hloka ho bolokwa a hatsetse.

Se fetwe ke tatso ya sebele !!

[Tema e qotsitswe le ho lokiswa ho tswa makasineng wa Bona ya Pudungwana, 2006]

DIPOTSO

1.11	Seo e ka bang kgohedi ho bareki ka sehlahiswa sena ke eng?	(2)
1.12	Ke eng e supang hore sehlahiswa sena ke sa Maaforika?	(1)
1.13	Sehlahiswa sena se bohlokwa ka eng mmeleng wa motho?	(1)
1.14	Ha o lekodisisa ditshelo tsena, ntle le boholo kapa bonyane ba ditshelo o ka supa phapang efe ho tsona?	(1)
1.15	Hobaneng ha ho thwe sehlahiswa sena ke sa maemo a pele?	(1)
1.16	Ho latela papatso ya sehlahiswa sena, se kgothalletswa haholo nakong efe ya selemo?	(1)
1.17	Fana ka lentswe le bontshang hore sehlahiswa sena ha se senomaphodi?	(1)
1.18	Na sehlahiswa see se ka dula se le maemong a matle, hore se ka sebediswa ka nako tsohle? Tiisa karabo ya hao.	(2)
		[10]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO

POTSO YA 2

Bala ditaba tsa temana ena, e be o di kgutsufatsa ka mantswe a hao a ka bang 80 ho isa ho a 90 ka dintlha tse supileng tse fupereng mehopolo ya sehlooho e nyalanang le tema. Bontsha palo ya mantswe ao o a sebedisitseng qetellong ya kgutsufatso ya hao.

Ka letsatsi le leng, ka yona kgwedi ya Pherekong; matsatsing a ho qetela a phomolo, pele dikolo di bulwa, ha fihla ausinyana e mong. O fihlile motsheare, di se di tlwaetse makgulo, tadi e itokisetsa ho antsha. A mphumana ke le mong ka lapeng. Mme o ne a ile kopanong ya mokgatlo wa bomme o bitswang Ipopeng Mafumahadi, oo e neng e le mongodi wa wona. Ka utlwa motho a kokota monyako, ka re a kene. Ho ne ho sa kwalwa lemati, le ne le butswa hanyenyane hoo motho a neng a ke ke a kena a sa le thetsa. Ho ne ho tjhesa haholo, e le lona letsatsi la sengadingadi, le ntshang kwena bodibeng. Letsatsi e le la Hlabula. A kena.

Ha hla ha kena motho, a le boima, le ha a le mosesane empa e seng ba bana bao e reng ha moya o foka ka matla ba lokelang ho itshwarelletsa ka ho hong, kapa hona ho paqama fatshe hore ba se fefolwe ke moya. Leha a ne a le mosesane jwalo, boima ba seriti! Ka utlwa feela mading a so ka a bula le molomo hore ke yena enwa motho wa titjhere, ya neng a ngollana le titjhere Thobejane mangolo. Le tshobotsi yane e setshwantshong ya hla ya mpakela. Ka utlwa ke tshoha, ka rapela hore esebe o tlile ka taba tse mpe tse hlahetseng titjhere, tseo rona re so kang re di utlwa. Na ebe titjhere o hlahetswe ke kotsi? Na ebe o sa ntsaneng a phela moo a leng teng? Dipotso tsa nketsetsa moferefere, tsa ntuba maikutlo. Ka ba le mohatsela le motjheso ka nako e le nngwe. Ke a bona le motho wa teng o ile a hlokomela hore ho na le ntho e ntseng e tsamaya maikutlong, e mpherolang dibete.

Ka nqe nngwe ka utlwa ke mo hloya, ka lona lehloyo lane le ileng la qala ha ke mmona ditshwantshong. Empa ha ke mo shebile, ho ne ho se ntho eo ke neng nka mo tshwayang phoso ka yona. Le ka moo a neng a bua ka teng, o ne a bontsha tlhompho, ho se sepha. Botle ba hae ba hla ba hlaka hantle ho feta ditshwantshong, o ne a le botle ba tlhaku ya tekwane, e le sona Seila tsatsi wa tshomong. Ka qala ho utlwisisa ntho e ileng ya hapa titjhere maikutlo. Le ha ho le jwalo, pelo ya ka yona ya tiisa hore ha a motle ho mpheta. Ka mora hoba a ntumedise, ka tswela pele, ke ntse ke mmala sa buka,athe le yena o ntse mpala, re tadimane mahlong.

“Lebitso la ka ke Ntshebo,” ke yena eo, moya wa hae o ntse o phodile, a imametse.

[E qotsitwe le ho lokiswa ho tswa bukeng ya Kweetsa ya pelo ya motho N.P. Maake, 1995:48]

KAROLO YA C: THUTAPUO LE TSHEBEDISO YA PUO

POTSO YA 3

Bala tema ena o nto araba dipotso tsa thutapuo le tshebediso ya puo tse e latelang.

Yare ha ba arohana Molefi a hla a tiisa maoto a hopola moo a palamang terempe teng. Ho ne ho se ho phirimile empa le ha ho le jwalo a fumana batho ba sa ntsaneng ba emetse terempe ba eme moleng o moleletsana. E ne e le mola empa o kgopo haholo. Lepolesa le hlokomelang moo le ne le lekile ho emisa batho hore ba mpe ba etse mola o otlolohileng. Le ne le se le beile fatshe hobane se neng se senya mola oo e ne e le moya o batang o etsang hore motho e mong a rate ho itshireletsa ka e mong. Mola o neng o tshwanela hore e be o otlolohile jwale ka nomoro e bitswang “1” o ne o iphetotse nomoro e bitswang “7” ka bokgopo. Ba neng ba hlajwa ke moya ona e ne e le ba ka pelepele. Le bona ba ka be ba tlohile hoja ba ne ba sa itshedise ka ho re e tla re ha terempe e fihla ba fumane ditulo ka hare ba ke ba tsamaye ha monatjana. Empa le bona tumelo ya bona ya hore ba tla fumana ditulo e ne e se e lekilwe.

Ba sa ntse ba eme moo ho ne ho se ho ile ha fihla terempe tse pedi, mme eitse ha e ka ba a kgothala ba itokisetse ho palama ba bona di tsirimala e ntse e ka di tla ketoha, di leba moo di ilo robala teng. Tjhe ba thola, ba lebella hore ho tla fihla tse ding, empa yare ho sa le jwalo ha fihla lentswe le reng e ka di hanetse tseleng mme di tla dieha ho fihla. Ba saelwa habohloko jwale. Ba bang ba nahana ka dibese empa le tsona ba bona di tletse. Athe ba bang ba ile ba sitwa ho ya dibeseng ka ho hloka peni ya ho tlatseletsa ho etsa teke etswe ba bang bona ba sa tsamaye ka tjehele ha e se dibukana tse tshwereng ditekete tsa ho palama. Ha ba tloha hoseng mahae ba kgaketswa peni tse tshelletseng tseo ba tla reka dijo ka tsona motsheare. Tjhe ba mamella. Molefi o kene moleng ka yona nako eo mamello e lekwang ka sebele. Ka mora metsotswana ha fihla terempe ya pele ... ya tsamaya e ntse e ketoha le yona e ilo phomotswa ... le ya bobedi ... le ya boraro ... ao, ba qala ho phasoloha jwale.

“Kgele mekeretla ena e ntse e fetela kae re tatetse ho ya mahae?” ho botsa e mong.

“Ba re e ilo phomola. Mohlolo ka nnete, o kile wa utlwa ho thwe koloi e kgathetse e sa robeha?” ke wa bobedi.

“Ao, ho mpa ho ilo phomola batsamaisi ba makoloi ano. Tjhe le bona ba tshwanetse ho phomola ke batho, ba a kgathala,” ke wa boraro. “Kgele o mosa hakakang wena monna o tsamayang o qenehela batho bao e seng le ba heno?” ho botsa wa pele.

[E qotsitswe le ho hlophiswa ho tswa bukeng ya Leetong, S.M. Mofokeng, 1983.]

DIPOTSO:

- 3.1 Polelong ena, “Moya o batang o foka ka matla hoo o letsang pina e sa utlwahleng.” Pina ke lebitso le bopilweng ka leetsi bina. Bopa mabitso ka maetsi a ka masakaneng dipolelong tsena. Ngola karabo feela.
- 3.1.1 Motho e mong le e mong o batla (dula) le ha a sa tsebe tsamaiso. (1)
- 3.1.2 (dumela) e etsa batho ba tshepe le ha ntho di sa tsamaye hantle. (1)
- 3.2 Lebitso “**mahae**” le supa bongata polelong.
Kgele mekeretla ena e ntse e fetela kae re tatetse ho ya **mahae**.
Nehelana ka bonngwe ba lona? (1)
- 3.3 Sehlongwanthao **-ana** se bontsha nyenyefatso.
Ba emetse terempe, ba eme moleng o **moleletsana**.
Nehelana ka polelwana e nang le lentswe le nyenyefaditsweng ho tswa temeng. (1)
- 3.4 Polelong ena: “Ha ba tloha hoseng mahae ba *kgaketswa* peni tse tsheletseng,” leetsi le sekamisitsweng le ho boetsuwa.
Fetolela dipolelo tse latelang ho boiketsi ka maetsi a ka masakaneng.
- 3.4.1 Batho ba ne ba (lokisa) ho palama terempe hoba nako e ne e se e le ya hore e fihle (2)
- 3.4.2 Bapalami ha ba hlokomela hore letsatsi le ya matubatsana ba (ihlahanela) ho ya emela terempe. (2)
- 3.5 Polelo ena e temekisong ya kganyetso/tatolo: Ba ne ba sa itshedise ka hore e tla re ha terempe e fihla ba fumane ditulo.
Fetolela dipolelo tse latelang temekisong ya kganyetso/tatolo.
- 3.5.1 Lepolesa le hlokomelang moo le ne le lekile ho emisa batho hore ba etse mola o otlohileng. (2)
- 3.5.2 Ba bang ba nahana ka dibese, empa le tsona ba bona di tletse. (2)
- 3.6 Polelwana e latelang ke mohlala wa polelwanahlalosi ya lebaka.
Ha ba tloha hoseng mahae ba *kgaketswa* peni hore ba reke dijo motsheare.
Nehelana ka mehlala ya mefuta e latelang ya dipolelo ho tswa temeng.
- 3.6.1 Polelwanakgethi. (2)
- 3.6.2 Polelwanatlhalosi ya mokgwa. (2)

- 3.7 Ngola dipolelo tse latelanng hape, o qale ka mantswe a ka masakaneng.
- 3.7.1 Molefi a hla a tiisa (maoto) ha a hopola moo a palamang terempe teng. (2)
- 3.7.2 Batho ba palamang (terempe) ba nang le dibukana tse tshwereng ditekete ba tla fihla ka nako mahae. (2)
- 3.8 Polelong e latelang, lentswe le ntshofaditsweng ke lekopanyi. Ha fihla terempe tse pedi, **mme** eitse ha e ka ba a kgathala ba itokisetsa ho palama. Ipopele dipolelo tse pedi tse fapaneng o sebedisa makopanyi a latelang.
- 3.8.1 Hobane. (2)
- 3.8.2 Hore. (2)
- 3.9 Fana ka diantonime /malatodi a mantswe a ntshofaditsweng dipolelong tse latelang. Ngola nomoro le karabo feela.
- 3.9.1 Eitse ha eka ba a **kgothala** ba itokisetsa ho palama ba bona di leba moo di ilo robala. (1)
- 3.9.2 Ba mpe ba etse mola o **otlolohileng** ho qoba ho sututsana le ho hatana hodimo ho ka ntshang batho ba bang kotsi. (1)
- 3.10 Lentswe le sekamisitsweng polelong e ka tlase le ka ba le meelelo e mmedi. Hobane se neng se *senya* mola oo e ne e le moya o batang. Sebedisa lentswe lena ho totobatsa meelelo e fapaneng, dipolelong tse **pedi** tse fapaneng.
- 3.10.1 Boka. (2)
- 3.11 Kenya lehokedi le nepahetseng polelong e latelang hore e nepahale: "Molefi o fihlile ho se ho phirimile, empa le ha ho le jwalo ... fumamana batho ba eme ka mamello hara moya o batang." (1)
- 3.12 Nehelana ka mohlala wa lelahlelwa ho tswa temeng? (1)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 30

MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 70